

**VILTVÅRD FÖR ETT
RIKARE LANDSKAP**

**VILTVÅRD FÖR
ETT RIKARE LANDSKAP**

Viltvård i kombination med en hållbar beskattning av viltstammarna gynnar såväl den biologiska mångfalden som miljön. FOTO: FREDRIK WIDEMO

VILTVÅRD FÖR RIKARE LANDSKAP

Stannar man upp, tittar och tänker efter är det svårt att inte fascineras av mångfalden bland de livsformer som utvecklats på vår planet under fyra miljarder år. I dag minskar dock den biologiska mångfalden snabbt, huvudsakligen på grund av människans påverkan.

Bortsett från alla etiska överväganden är den biologiska mångfalden helt nödvändig för vår egen existens och att bevara den är vårt gemensamma ansvar. Sverige har anslutit sig till FN:s konvention om biologisk mångfald där vi åtar oss att nyttja mångfalden utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Det innebär att vi ska bevara och förvalta den biologiska mångfalden inom arter, mellan arter och mellan ekosystem.

När man pratar om viltvård tänker man kanske oftast på åtgärder som jägare och markägare utför för att gynna stammarna av jaktbart vilt. Viltvården gynnar dock även andra arter, såväl bland fåglar och däggdjur som bland insekter och växter. Jägare söker dessutom såväl naturupplevelser som tillgång till starka stammar av jaktbart vilt som kan beskattas. Ett varierat landskap rikt på mångfald erbjuder överlägsna naturupplevelser, samtidigt som variationen ger goda förutsättningar för rika viltstammar genom större tillgång till skydd och föda. Naturvården och viltvården strävar i stor utsträckning efter att uppnå samma mål: Ett varierat landskap med stor biologisk mångfald. Viltvård är naturvård.

Konventionell köttproduktion innebär en avsevärd belastning för miljön, inte minst eftersom det krävs mycket energi och gödsling för foderproduktion. Jakt och åtgärder för att gynna stammarna av jaktbart vilt har en jämförelsevis försumbar miljöpåverkan och utgör därmed en miljömässigt mycket viktig form av markanvändning. Sammantaget kan man säga att viltvård i kombination med en hållbar beskattning av viltstammarna gynnar såväl mångfalden som miljön.

LANDSKAPSPERSPEKTIV

Merparten av det svenska landskapet är kraftigt påverkad av olika former av både historisk och pågående markanvändning. Mycket av den biologiska mångfalden är också direkt knuten till miljöer som skapats och upprätthålls genom olika former av mänsklig aktivitet.

Äldre tiders markanvändning var mycket mer varierad och småskalig än dagens. Den kanske viktigaste skillnaden, förutom att nuvarande markanvändning bedrivs i allt större enheter, är att det är brist på vatten. Närmare 70 procent av de våtmarker som fanns i Sverige i slutet av 1800-talet är borta. På grund av omfattande täckdikning och skogsdikning är vattnets väg genom landskapet idag rak och snabb. Mångfalden och viltet påverkas negativt och den högre vattenomsättningen ger dessutom problem med övergödning. De ändrade brukningsmetoderna har fört med sig en dramatisk förlust av biologisk mångfald bland växter, insekter, fåglar och däggdjur. Klimatförändringarna innebär samtidigt att det kan bli ännu torrare sommartid men samtidigt mer nederbörd vintertid. Både markanvändningen och viltet ställs därmed inför nya utmaningar

Markanvändningen, som alltså ger grundförutsättningarna för både mångfald och vilt, skapar såväl begränsningar som möjligheter. De positiva effekterna av hållbar markanvändning och naturvård inom jord- och skogsbruk kan ofta mångfaldigas, dels genom att man kombinerar olika åtgärder, dels genom att man inriktar sig på att skapa variation på landskapsnivå. Värdet av enskilda viltvårdsåtgärder av mer traditionell typ, som stödutfodring och predatorjakt, blir också mycket större om de kombineras med anpassad markanvändning.

Ändrade brukningsmetoder har fört med sig en dramatisk förlust av biologisk mångfald bland växter, insekter, fåglar och däggdjur. FOTO: FREDRIK WIDEMO

VILTVÅRD PÅ LANDSKAPSNIVÅ

Låt oss se hur vi kan skapa ett varierat landskap rikt på mångfald.

Skapa våtmarker

Våtmarker gör det möjligt att hantera tillgången till vatten i landskapet mer flexibelt under året. Topografin bestämmer vilka möjligheter vi har att enkelt öka tillgången på vatten. Det är billigare och bättre att skapa en våtmark genom att dämna än att gräva. För att skapa en vattenspegel anläggs en fördämning i ett större dike, som tidigare varit en slingrande bäck. En vallgröda etableras och hävdas genom bete och slåtter efter att våtmarken fyllts. I bägge fallen hålls hävden medelhård, vilket gynnar den biologiska mångfalden av växter, insekter och fåglar mest. En del av den angränsande åkermarken får ligga i träda. I närområdet till våtmarken grävs täckdikningen upp, och i stället låter man öppna diken likt ekrarna i ett hjul transportera vattnet till våtmarken.

Träd och buskar i direkt anslutning till vattenspegeln erbjuder goda utkikspunkter för kråkfåglar och tas därför bort för att minska bopredationen på markhäckande fåglar. Längre uppströms och nedströms våtmarken får dock videbuskarna stå kvar, dels för att skugga vattnet, dels för att erbjuda klövviltet föda. Den vattenlevande mångfalden gynnas av att mindre vattendrag skuggas. Rensning av vattendraget undviks så mycket som möjligt, men våtmarker är dynamiska miljöer som ofta kräver aktiv skötsel för att inte slamma och växa igen.

Det är stor brist på vatten i landskapet så att skapa våtmarker och sköta om dem gör stor nytta.

FOTO: FREDRIK WIDEMO

En jämn fördelning mellan höstsådda och vårsådda grödor är gynnsamt för mångfalden och viltet.

FOTO: FREDRIK WIDEMO

Odlad mark

Åkrar som ligger längre från våtmarken odlas enligt en ekologisk växtföljd av vårsådda och höstsådda grödor med regelbunden insädd av klöver som fungerar som grüngödsling. Där vårsådda grödor ska sås året efter lämnas stubben, eller grüngödslingen, om möjligt över vintern och plöjs under våren. På så vis erbjuds föda för viltet under vintern och förlusten av näringsämnen minskas. Jordmånen styr delvis valen som kan göras.

Generellt kan man säga att slättbygder ofta saknar trädor och vall, medan skogsbygd ofta har underskott på stråsäd i odlingslandskapet. Genomgående är mer och mer stråsäd dessutom höstsädd. En mer jämn fördelning mellan höstsådda och vårsådda grödor är gynnsammare för mångfalden och viltet.

Fleråriga trädor erbjuder en mycket värdefull fristad för många arter, och ger dessutom skydd och föda för viltet. Mindre produktiva skiften läggs därför i träda. Remsor av träda anläggs dessutom för att skapa ett nätverk av trädad mark som binder samman skogen med åkerholmar och våtmarker i landskapet. Viltåkrar anläggs i skyddade lägen, vilket ger värdefullt foder under vinterhalvåret. Naturbetesmarker och slåttermarker hör till de absolut mest artrika miljöerna i odlingslandskapet och bör absolut hållas i hävd eller restaureras.

Bryn gynnar mångfalden

De artrika brynmarkerna har nästan försvunnit i landskapet, men finns delvis kvar på åkerholmarna. Här finner viltet föda och skydd i en miljö som inte aktivt utnyttjas för markanvändning. Öppna åkerholmar fungerar också som tillflyktsort för många sällsynta arter som förr var vanliga i det småskaliga odlingslandskapet. För att slå vakt om brynmarkernas värden är det viktigt att de inte tillåts växa igen, och att sly och buskar röjs regelbundet. Därmed kommer mer ljus ner till marken, vilket gynnar växter och insekter i fältskiktet. Man bör sträva efter en förhållandevis bred zon mellan åkermark och skog. Vedartad växtlighet tillåts inte närmast den odlade marken, men buskar får sedan ta större och större plats i en gradvis övergång till en sluten skogsmiljö.

Buskar som ger bär, som slån, nypon och hägg, är viktiga för många fåglar och slån ger även optimalt skydd för fältviltet. För att återskapa en fungerande brynmark kan det vara nödvändigt att inte bara avverka i skogskanten och röja buskar, utan att även plantera lämpliga bärande arter. En bred brynzon med gott om föda och skydd erbjuder en oöverträffad livsmiljö för många viltarter. Den är dessutom mycket värdefull även för övrig biologisk mångfald och ger stormskydd för produktionsskogen. Genom att anpassa odlingslandskapet och brynzonen efter viltets behov kan man styra hur viltet utnyttjar landskapet och minska skador i både grödor och skog.

På åkerholmarna finner viltet föda och skydd. FOTO: FREDRIK WIDEMO

Sköt skogen varsamt

Forna tiders skogsbete höll skogen mer öppen och varierad, vilket gynnade den biologiska mångfalden. Klövviltet utför idag delvis samma arbete i mångfaldens tjänst. I skogen bör inslaget av löv vara större än idag, i synnerhet i anslutning till skogsbrynen. Lövträd bör därför sparas även vid sistagallringen och man bör släppa upp buskskiktet när det inte längre konkurrerar med huvudstammarna. Sälg, rönn och ek huggs inte alls om de inte är mycket vanliga i bestånden och man bör även lämna enstaka evighetsträd av andra arter. Röjningsarbetet bör avslutas i god tid innan växt- och häckningssäsongen börjar. Tall och björk topprojs i midjehöjd för att de kapade stammarna ska fortsätta producera foder. Därmed minskas betesskadorna på huvudstammarna. Asp och tall avverkas under vinterhalvåret, då toppar och grenar ger mycket värdefullt foder om de lämnas kvar. Kärr och fuktstråk är extremt viktiga biotoper för mångfalden och för viltet. Dessa miljöer bör inte dikas ut och bör bara huggas mycket försiktigt, om ens alls. Särskilt viktigt ur mångfaldsperspektiv är att inte dika ut mossar. Precis som i odlingslandskapet är en av de viktigaste åtgärderna för att öka mångfalden att hålla kvar vattnet i landskapet längre tid än idag.

Ett mer varierat landskap

Genom val av grödor och brukningsformer skapar vi ett mer varierat landskap, där det finns ett nätverk av vatten tillsammans med mindre intensivt brukad mark i både skogen och odlingslandskapet. Därmed har vi bundit samman artrika miljöer i skogen, brynen och odlingslandskapet, vilket gör det lättare för både växter och djur att sprida och röra sig. En rik flora och fauna ger god tillgång på föda för viltet, som dessutom lätt kan hitta vatten och skydd.

I skogen bör inslaget av löv vara större, i synnerhet i anslutning till skogsbrynen. FOTO: FREDRIK WIDEMO

VAD KOSTAR EFFEKTIV VILTVÅRD?

Ur ett hållbarhetsperspektiv måste vinster och kostnader förenade med en adaptiv förvaltning av viltstammarna vägas mot mer traditionell markanvändning inom jord- och skogsbruk. Mark i träda, brynzoner och viltåkrar är mark som tagits ur traditionell markanvändning, men ska inte ses enbart som källor till produktionsbortfall. Dessa marker producerar beskattningsbara viltstammar, vilket innebär ett ekonomisk värde i sig och minskar dessutom betetrycket på de arealer där man bedriver aktivt jord- och skogsbruk.

I odlingslandskapet finns förhållandevis goda möjligheter att ekonomiskt kompensera för produktionsbortfall från en mer viltvänlig markanvändning genom olika miljöstöd till jordbruket. Inom skogsbruket är man skyldig att lämna skydds-zoner längs vattendrag, men även fuktstråk utan öppet vatten är värdefulla miljöer. Miljöcertifieringen inom skogsbruket kräver frivillig avsättning av en viss procent av arealen, vilket lämpligen används för att skydda fuktiga partier, värdefulla lövbestånd och brynzoner. Sådana områden har dessutom ändå begränsad potential att producera högkvalitativt timmer.

Vad kan jag göra?

Bedriver du själv jord- och skogsbruk har du alla förutsättningar att genom anpassad markanvändning lägga grunden för ett framgångsrikt vilt- och naturvårdsarbete i landskapet. Även som jakträttsarrendator eller naturintresserad kan man göra viktiga insatser. Det finns också goda möjligheter till samarbete mellan markägare och naturintresserade för att öka värdena av olika landskapselement.

Åkerholmar och brynzoner kan exempelvis behöva röjas och lövhässjor gör dessa miljöer ännu mera värdefulla för viltet. Samtidigt gynnas örter och insekter i området, dels genom lövtäkten, dels genom att klövviltet håller det öppet genom bete. Regelbundet hamlade träd hyser dessutom stora naturvärden. Man bör också sätta ut holkar för olika fågelarter samt placera foderhäckar och saltstenar så att viltet lockas till de delar av landskapet som anpassats för dem. Predatorjakt ökar markernas produktionsförmåga ytterligare och kan vara en viktig förutsättning för lyckad reproduktion både för jaktbart och icke jaktbart vilt.

Samverkan är a och o

Vill man utnyttja landskapets potential till att hysa biologisk mångfald och vilt krävs det samordning mellan jordbruk, skogsbruk och viltvård. Viltvårdsområden och jaktlag förenar ofta jägare och markägare med gemensamma intressen, vilket skapar goda förutsättningar för gemensamma naturvårdsåtgärder och viltvårdsplaner på landskapsnivå.

Vi markägare, jägare och naturintresserade har möjligheten, kunskapen och resurserna att verkligen påverka vår omgivning i en positiv riktning om vi samarbetar. Låt oss gemensamt arbeta för ett rikare landskap med myllrande mångfald, rika viltstammar och varierad miljö!

VILTVÅRD FÖR ETT RIKARE LANDSKAP

Viltvårdsserien ”Viltvård för ett rikare landskap” togs fram 2008-2010. Efter ett beslut på förbundsstämman 2022 har serien uppdaterats 2024 och två nya delar har kommit till. Projektgruppen, som utöver författarna arbetat med uppdateringen, är Lars Persson, Anders Åkerman, Bernt Karlsson, Niklas Lundberg, Michael Andersson, Elias Turesson och Fredrik Jönsson. Mer information om viltvård hittar du på jagareforbundet.se/viltvard. Där finns fler praktiska tips och där kan du också ladda ner de övriga broschyrerna.

Viltvård för ett rikare landskap
av Fredrik Widemo

Stödutfodring av vilt
av Poul-Erik Jensen

Viltvård för fältvilt
av Poul-Erik Jensen

Uppfödning och utsättning
av Poul-Erik Jensen

Viltvård i odlingslandskapet
av Poul-Erik Jensen

Predatorkontroll – jakt och fångst
av Bernt Karlsson

Viltvård för klövvilt
av Roger Bergström och Göran Bergqvist

Återskapa och vårda våtmarker
av Hans von Essen

Viltvård i skogen
av Roger Bergström och Göran Bergqvist

Viltvård för alla
av Bernt Karlsson och Malou Kjellsson

© Svenska Jägareförbundet 2024
Foto omslag: Mostphotos
och Poul-Erik Jensen

Svenska Jägareförbundet